

Doğa Bilimi Çalışmalarının Tanrı İnancı Üzerindeki Etkisi *

Elif Büşra Kocalan | <https://orcid.org/0000-0002-8051-4647>

ebusrakocalan@hitit.edu.tr

Hitit Üniversitesi | <https://ror.org/01x8m3269>

İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Çorum, Türkiye

Öz

Bilim ve din ilişkisi üzerine tartışmalar her dönemde popüler ve ihtilafli olmuştur. Aralarındaki neden ve sonuç ilişkisi, hakkında kesin ve net yorumlar yapmanın zor olduğu karmaşık bir ilişkidir. Bilimin din ve inançlar üzerindeki etkisi iki zıt kutuptan değerlendirilmektedir. İlk görüşe göre bilim, kişileri düşünmeye ve sorgulamaya teşvik eden ve deneyler ile kanıtlanamayan bilgiyi kabul etmemelerine, yani metafizik inançlardan uzaklaşmalarına sebebiyet veren bir faktördür. Diğer kutupta ise, yaratılan bir evreni detaylı bir şekilde izah ederek inananların imanlarını artırdığı düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı, doğa bilimleri üzerine akademik olarak çalışmanın kişilerin Tanrı inancını nasıl etkilediğini incelemektir. Çalışma nitel bir durum çalışmasıdır. İngiltere’de doğa bilimlerinin farklı alanlarında lisansüstü çalışmalar yapan Türkiyeli 7 genç bilim insanı ile yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar betimsel bir şekilde analiz edilmiş ve katılımcıların deneyimlerinden ortak temalar geliştirilmiştir. Ayrıca daha önceki çalışmalar da taranmış, çalışmanın bulguları yorumlanırken onlardan da faydalanılmıştır. Bu çalışma sonucunda şunlar tespit edilmiştir: Doğa bilimcileri arasında inançsızlık oranlarının yüksek olmasına ve doğa bilimleri çalışmalarının bireylerin dinleri sorgulamalarına ve bazı iddialarını reddetmelerine neden olabilmesine rağmen, bu çalışmalar Tanrı inancındaki köklü değişikliklerde birincil sebep değildir. Aksine bu çalışmaların bulguları hem inancı hem inançsızlığı gerekçelendirmek amaçlı kullanılabilir. Aile dindarlığı ve dindar olduğunu iddia eden kimselerin ve dinî otoritelerin kötü davranışlarına yahut dini istismarlarına maruz kalmak yahut şahit olmak gibi çevresel faktörlerin bireylerin inançları üzerindeki etkisi daha ciddidir.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Bilim, Din, Doğa Bilimleri, Tanrı İnancı

Öne Çıkanlar

- Bu çalışma din-bilim ilişkisini bilim insanlarının dinî inançları üzerinden incelemektedir.
- Doğa bilimleri çalışmak bilim insanlarının Tanrı inancını doğrudan etkilememektedir.
- Bilimsel çalışma bireye bir sorgulama bilinci kazandırmaktadır.
- Bilim insanları dogmatik inanç ve uygulamaları sorgulamaya çekinmemektedir.
- Doğa bilimleri hem inanç hem de inançsızlığı meşrulaştırmakta kullanılabilir.

Atıf Bilgisi

Kocalan, Elif Büşra. “Doğa Bilimi Çalışmalarının Tanrı İnancı Üzerindeki Etkisi”. *Eskiyeni* 48 (Mart 2023), 7-28. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1206336>

Geliş Tarihi	17 Kasım 2022
Kabul Tarihi	08 Mart 2023
Yayın Tarihi	28 Mart 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Hakem raporları, makale ile birlikte yayımlanır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenedergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Beyan	* Bu çalışma Dr. Marat Shterin danışmanlığında, King’s College London’da 2012 yılında tamamladığım “Natural Sciences and the Belief in God” başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Kurul İzni	Etik onay, King’s College London, Humanities Research Ethics Panel tarafından verilmiş olup 29.05.2012 tarihli ve KCL/11-12_1054 numaralıdır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

The Effects of Natural Sciences Studies on Belief in God *

Elif Büşra Kocalan | <https://orcid.org/0000-0002-8051-4647>
ebusrakocalan@hitit.edu.tr

Hitit Üniversitesi | <https://ror.org/01x8m3269>
Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion, Çorum, Türkiye

Abstract

Discussions on the relationship between science and religion have always been popular and controversial. The cause and effect relationship between the two is a complex one that is difficult to make precise and clear interpretations of. The impact of science on religion and beliefs is evaluated from two opposite perspectives. According to the first perspective, science is a factor that encourages people to think and question and not accept the knowledge that experiments cannot prove; thus, it causes them to draw away from metaphysical beliefs. According to the other view, science is thought to increase the faith of believers by explaining a created universe in detail. In this study, the possible effects of natural science studies on the belief in God are examined. The study is a qualitative case study. Semi-structured interviews were conducted with 7 young scientists from Turkey doing postgraduate studies in different fields of natural sciences in England. The interviews were analyzed descriptively, and common themes were developed from the experiences of the participants. In addition, previous studies were scanned, and they were referred to while interpreting the findings of the study as well. As a result of this study, the following were identified: Although the rates of disbelief are high among natural scientists and natural science studies may cause people to question religions and reject some of their claims, these studies are not the primary reasons for radical changes in belief in God. On the contrary, the findings of these natural sciences can be used to support both belief and disbelief. Social factors such as family religiosity and being exposed to or witnessing the wrong or abusive behaviors of those who claim to be religious and religious authorities have a more severe effect on the beliefs of individuals.

Keywords

Sociology of Religion, Science, Religion, Natural Sciences, Belief in God

Highlights

- This study analyses the religion-science issue through the beliefs of scientists.
- Studying natural sciences does not have a direct effect on scientists' belief in God.
- Science brings an awareness of questioning to the individual.
- Scientists do not hesitate to question dogmatic beliefs and practices.
- Natural sciences can be referred to legitimize both belief and disbelief.

Citation

Kocalan, Elif Büşra. "The Effects of Natural Sciences Studies on Belief in God". *Eskiyeni* 48 (March 2023), 7-28. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1206336>

Date of submission	17 November 2022
Date of acceptance	08 March 2023
Date of publication	28 March 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind + Transparent Peer Review The reviewers' reports and the authors' responses to the reviewers are published alongside the article. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Ethical Statement	* This article is extracted from my master thesis entitled "Natural Sciences and the Belief in God", supervised by Dr. Marat Shterin (Master's Thesis, King's College London University, London/UK, 2012).
Ethics committee approval	Ethical Approval: Granted by King's College London, Humanities Research Ethics Panel, dated 29.05.2012 and numbered KCL/11-12_1054.
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş

19. yüzyılın bilim ve din arasında olduğu varsayılan içsel çatışmaya dair klasik ve popüler çatışma tezi (the warfare thesis)¹ güncel tartışmalarda eksik, taraflı ve indirgemeci bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve eleştirilmektedir.² Güncel literatürde bilim ve din arasındaki ilişkinin çok kapsamlı ve komplike olduğu düşünülmekle birlikte,³ tartışmalarda üç ana yaklaşım gözlemlenmektedir. İlk kategoride çatışma varsayımı üzerine yapılan tartışmalar bulunmaktadır. İkinci kategori tamamlayıcı bir tavır takınmaktadır. Bu kategorideki görüşlere göre bilim ve din farklı konular üzerine insanların farklı ihtiyaçlarına cevap veren, birbirinden ayrı ancak birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Üçüncü kategoride ise din ve bilim birbirlerine yardımcı olacak ve yarar sağlayabilecek nitelikte görülmektedirler.⁴ Bilim ve din ilişkisine dair bu iddiaları incelemenin en tercih edilen yöntemlerinden biri, doğrudan bilimin kendisi ile hemhal olan bilim insanlarının dinî görüş, aidiyet ve inançlarını incelemek olmuştur. Bunun sebebi, eğer bilimin dindarlık ve inançlar üzerinde bir etkisi var ise, bunun bilim insanları üzerinde en yoğun gerçekleşeceği ve gözlemlenebileceğine dair kanaattir. Özellikle doğa bilimcileri, dünyayı, evreni ve insanları odak alıp incelemeleri ve evrene dair bir zamanlar dinî otoriteler tarafından cevaplanan ve sorgulanması müsaade edilmeyen sorulara⁵ alternatif cevaplar vermeleri sebebiyle bu tartışmaların odak noktasındadır.

Bu çalışmada, bilimsel çalışmaların bilim insanlarının inanç ve dinî aidiyetlerini nasıl etkilediği probleminden yola çıkarak, Türkiye’de Müslüman orta sınıf ailelere mensup ve doğa bilimlerinin farklı alanlarında lisansüstü çalışmalar yapmak üzere İngiltere’nin çeşitli üniversitelerine gitmiş genç bilim insanlarının bilimsel çalışmalarının onların dinî inanç ve aidiyetlerinin asıl etkilediğini anlamak hedeflenmiştir.

1. Bilim İnsanları ve Dinî İnanç

Bilim ve teknolojiye ilerlemeler ile dünyanın gittikçe daha açıklanabilir olduğu, büyüsunü yitirdiği ve buna bağlı olarak da “bilimsel olarak aydınlanmış bir zihnin teo-sentrik ve metafizik dünya görüşleri ile kolayca”⁶ uzlaştırılmaz hale geldiği düşünülmektedir. Zuckerman’a göre entelektüel düzeyleri en yüksek milletler aynı zamanda en yüksek ateizm oranlarına sahiptir.⁷ Yükseköğrenimin seviye ve kalitesi arttıkça

¹ bk. Andrew Dickson White, *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom: Volume I* (New York: Cambridge University Press, 2009).

² Kyle C. Longest-Christian Smith, “Conflicting or Compatible: Beliefs About Religion and Science Among Emerging Adults in the United States”, *Sociological Forum* 26:4 (2011), 848; John H. Evans - Michael S. Evans, “Religion and Science: Beyond the Epistemological Conflict Narrative”, *The Annual Review of Sociology* 34 (2008), 88-89; Volkan Ertit, *Sekülerleşme Teorisi* (Ankara: Liberte, 2019), 126-132.

³ Longest - Smith, “Conflicting or Compatible: Beliefs About Religion and Science Among Emerging Adults in the United States”, 848.

⁴ John Hedley Brooke, *Science and Religion Some Historical Perspectives* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 2-4.

⁵ Ertit, *Sekülerleşme Teorisi*, 127-128.

⁶ Jürgen Habermas, “A “Post-Secular” Society—What does that Mean?” (Erişim 08 Ağustos 2022).

⁷ Phil Zuckerman, “Atheism Contemporary Numbers and Patterns”, *The Cambridge Companion to Atheism*, ed. Michael Martin (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 47-66.

bireylerin dinî aidiyet ve dindarlık oranlarının düştüğüne dair çalışmalar mevcuttur.⁸ 2010 ve 2014 yılları arasında 50'den fazla ülkede ve 85.000'in üzerinde yetişkin ile düzenlenen World Value Survey'de dünyanın birçok farklı ülkesinde ve farklı kültürlerde eğitim seviyesi ve dinî aidiyetin negatif ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.⁹

Bilim insanlarının inanç ve dinî aidiyetleri, bilimsel eğitim seviyesi en yüksek kişiler arasında olmaları, bilim ile yakın ilişkileri ve bu konuda toplumun geneli üzerindeki etkilerinin de yüksekliği gibi sebeplerle, bilim ve inanç konusu araştırılırken sürekli incelenen gelmiştir. Birçoğu Avrupa ve Amerika'da gerçekleştirilen bu araştırmalarda ulaşılan genel sonuçlar; bilim insanlarının, çalışma alanları fark etmeksizin toplumun kalanına kıyasla daha düşük dindarlık ve dinî aidiyet seviyelerine sahip olmaktadır.¹⁰

Roe'nin 1953 tarihli araştırmasında, biyoloji, fizik ve sosyal bilimler alanlarından 64 bilim insanının yalnızca 3'ü, dindar aile geçmişlerine ve çocukluklarına rağmen, güncelde kendisini dindar olarak tanımlamıştır.¹¹ 1954'te Bello 87 genç bilim insanı ile anketler yapmıştır. %45'i kendisini ateist yahut agnostik, %22'si ise inançlı ancak dinî aidiyeti yok şekilde tanımlamıştır.¹² 1969'da Amerika'da 60.000 üniversite hocası ile gerçekleştirilen kapsamlı anket çalışmalarında doğa bilimcileri arasındaki inançsızlık oranları %29-%27 arasında değişirken, bu oranın sosyal bilimcilerde %36 olduğu tespit edilmiştir.¹³ 1973 yılından başka bir çalışmada aynı üniversitede çalışan doğa bilimcilerin %54'ü ve sosyal bilimcilerin %65'i bir dinî aidiyetleri olmadığını belirtmiştir. Yine aynı çalışmada doğa bilimcilerin %57'si ve sosyal bilimcilerin %75'i Tanrı'ya inanmıyor veya kararsız şekilde çıkmıştır.¹⁴ 1998'de yaptıkları bir çalışmada Larson ve Witham bilim insanlarının %72,2'si inançsız, %7'si inançlı ve %20,8'i kararsız/agnostik olduğunu tespit etmiştir.¹⁵ Ecklund ve Park'ın 2009'da 21 ayrı üniversitede anketler düzenleyerek yaptıkları çalışmada araştırmaya katılan doğa bilimcilerinin %36,6'sı bir Tanrı'ya inanmadığını belirtirken, %41,8'i ise agnostiktir. Kesin inananların oranı %7,9'dur. Ecklund ve Park'ın bu çalışmasında ortaya çıkan ilginç bir sonuç, araştır-

⁸ Rodney Stark, "On the Incompatibility of Religion and Science: A Survey of American Graduate Students", *Journal for the Scientific Study of Religion* 3/1 (1963), 10; Stephen Steinberg, *The Academic Melting Pot: Catholics and Jews in American Higher Education* (New Brunswick: Transaction Books, 1977), 145-152.

⁹ Ariela Keysar, "Religious/Nonreligious Demography and Religion versus Science: A Global Perspective", *The Oxford Handbook of Secularism*, ed. P. Zuckerman and J.R. Shook (Oxford, UK: Oxford University Press, 2017), 44-45.

¹⁰ Pew Research Center, "Section 4: Scientists, Politics and Religion" (Erişim 01 Ağustos 2022); James Leuba, "Religious Beliefs of American Scientists", *Harper's* 169 (1934), 292-300; Rodney Stark, "On the Incompatibility of Religion and Science: A Survey of American Graduate Students", *Journal for the Scientific Study of Religion* 3/1 (1963), 7; Fred Thalheimer, "Continuity and Change in Religiosity: A Study of Academicians", *Pacific Sociological Review* 8 (1965), 104; Kenan Sevinç vd. "Exploring Perceptions of Religion and Science among Turkish Academics", *Studia Humana* 10 (2021), 31.

¹¹ Anne Roe, *The Making of a Scientist* (New York: Dodd, Mead, 1953), 61-65.

¹² Francis Bello, "The Young Scientists", *Fortune* 49 (1954), 143.

¹³ Rodney Stark - Roger Finke, *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion* (California: University of California Press, 2000), 53.

¹⁴ Fred Thalheimer, "Religiosity and Secularization in the Academic Professions", *Sociology of Education* 46/2 (1973), 186-187.

¹⁵ Edward J Larson - Larry Witham, "Leading Scientists Still Reject God", *Nature* 349 (1998), 313.

macıların elit akademik enstitüler olarak tanımladıkları kurumlarda çalışan bilim insanları arasında inançsızlık oranlarının yüksek olmasına rağmen, bilim ve dinin çatıştığına dair görüşün %37'lik düşük bir orana sahip olmasıdır.¹⁶

Türkiye’de Sevinç ve diğerleri tarafından yapılmış bir çalışmada da benzer sonuçlar gözlemlenmiştir. Araştırmaya katılan bilim insanlarının %54’ü kendilerini “daha az dindar” ve “dindar değil” olarak tanımlarken yüzde %24,2’si “dindar” ve “çok dindar” olduklarını söylemiştir. Bununla birlikte Tanrı inancı, klasik ve farklı formlarıyla birlikte, %70,4 oranıyla Türkiye’de bilim insanları arasında daha yaygın görünmektedir.¹⁷ Ecklund ve diğerleri dünyanın 8 bölgesinde, Fransa, Birleşik Krallık, ABD, Hong Kong, İtalya, Tayvan, Türkiye ve Hindistan’da gerçekleştirdikleri çalışmada bilim insanlarının dinî aidiyet ve inanç oranlarının bölgeden bölgeye farklılıklar gösterdiğini tespit etmişlerdir. 8 bölgenin altısında diğer çalışmalardaki gibi bilim insanlarının dindarlık oranları nüfusun geneline oranla düşük çıkmış, yalnızca Tayvan ve Hong Kong’da tam aksi gözlemlenmiştir. Dindarlık oranları %30 ABD, %27 Birleşik Krallık ve %13 ile Fransa’da düşük ve %59 Hindistan, %57 Türkiye, %54 Tayvan ve %52 ile İtalya’da yüksek çıkmıştır. Tanrı inancı oranları da benzer civardadır. Tanrı’nın varlığına kesin inanç %5 ile Fransa’da en düşük ve %61 ile Türkiye’de en yüksek orandadır.¹⁸

Araştırmalardan görülebileceği üzere, yüksek eğitim almış kimseler arasında inançsızlık yaygın bir tutumdur. İnançsızlıklarının ana nedeni aldıkları eğitim ve yaptıkları bilimsel çalışmalar mıdır? Doğa bilimlerine ilişkin bulgu ve teoriler inançları etkilemekte midir?

İnanç ve inançsızlık bireylerin hayatlarında aniden ortaya çıkan durumlar değildir. Zuckerman’a göre bu tip değişimler birçok sebebin bir araya gelmesi ile aşamalı olarak gerçekleşmekte ve uzun zaman almaktadır. Zuckerman kendi çalışması için yaptığı mülakatlarda dinden uzaklaşmanın dokuz sebebi olduğunu keşfetmiştir. Bu dokuz sebep aile, eğitim, başa gelen felaketler, diğer kültürler ve diğer dinler, arkadaşlar, meslektaşlar ve sevgililer, politika, seks, şeytan ve cehennem ve dini kötüye kullanan dinî kurumlardır. İnançlarından uzaklaşan kimseler sebeplerini anlatırken bunlardan birkaçını birlikte örnek vermektedir. Bununla birlikte, sayılan her sebep herkeste aynı tepkiye yol açmamaktadır. Örneğin bazı kişilerde sevilen birinin ölümü Tanrı’nın reddedilmesine neden olabilirken, bazılarında ise acıların üstesinden gelmek için Tanrı ile daha yakın bağlar kurulması ile sonuçlanabilmektedir. Bu makalenin odak noktasındaki eğitim konusunda ise Zuckerman, eğitimin bireyleri farklı dünya görüşlerini öğrenmeye ve daha önce belki akıllarına gelmeyecek yahut cesaret edemeyecekleri sorular sormaya teşvik ettiğini, nihayet kendi görüşlerini ve inançlarını sorgulamaya yönlendirebildiğini belirtmektedir.¹⁹ Ecklund ve Park’ın araştırmasında sosyal bilimciler arasında inançsızlık oranının doğa bilimcilerinki kadar yüksek

¹⁶ Elaine Howard Ecklund - Jerry Z. Park, “Conflict Between Religion and Science Among Academic Scientists?”, *Journal for the Scientific Study of Religion* 48/2 (2009), 283-284.

¹⁷ Sevinç vd., “Exploring Perceptions of Religion and Science among Turkish Academics”, 25-26.

¹⁸ Elaine Howard Ecklund vd., “Religion among Scientists in International Context: A New Study of Scientists in Eight Regions”, *Socius* 2 (2016), 4-5.

¹⁹ Phil Zuckerman, *Faith No More – Why Some People Reject Religion* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 154.

olduğu tespit edilmiştir.²⁰ Sevinç'in Türkiye'deki çalışmasında da bir Tanrı'ya inanmadığını söyleyen kimselerin yalnızca %16'sı bilimi sebep olarak göstermiştir.²¹ Bruce'a göre de bilim ve din arasında birinin zaferinin doğrudan diğerinin kaybına sebep olduğu bir yarış bulunmamaktadır. Bazı bilimsel teoriler ve dinî inanışlar arasındaki çelişkiler bireyleri Tanrı fikrinden uzaklaştıran esas unsur değildir. Bilimin asıl sekülerleştirici etkisi bireylere kazandırdığı rasyonel bakış açısından kaynaklanmaktadır.²² Buradan anlaşılan, doğa bilimleri yahut sosyal bilimler fark etmesizin bilimsel eğitimin geleneksel ve dogmatik inançlara meydan okuyan rasyonel yapısının, Zuckerman'ın saydığı diğer sekiz sebep ile birlikte insanların dine bakışları üzerinde etkili olduğudur.

Tüm bu tartışmaların ortak noktası, bilim ve eğitimin inanç ve inançsızlık ile ilişkisinin doğrudan olmayışıdır. Bu noktada bilim bir metot olarak dikkat çekmektedir. Bilimsel bilgi deney ve gözlemler ile elde edilmekte, bilim insanları düşünmeye, eleştirmeye ve belki yeniden keşfetmeye teşvik etmektedir. Bilimde sabitlikler ve mutlak gerçeklikler yoktur, "bilim insanları bireysel olarak bir fikri inatla el üstünde tutsa da, bilim topluluğu bir grup olarak yeni bir yaklaşımı benimsemeye her zaman hazırdır."²³ Bilimin inanç tartışmalarında sıklıkla referans olarak kullanılmaya sebebiyle dünyayı anlayabilmek için dinlere alternatif ve somut bir metot olması, dinlerin bazı dogmalarını geçersiz kılması ve dinlerin bir zamanların güvenilir bilgi kaynağı rolünü üstlenmesidir. Bu yeni metot ile edinilen bilgiler dinî bilgi ile her zaman çelişmemektedir, ancak burada önemli olan nokta bilimin, dünyaya ve yaşama farklı açılardan bakabiliyor olmayı mümkün kılmasıdır.²⁴

Bu çalışmada da din ve bilim ilişkisi çerçevesinde, doğa bilimlerini lisansüstü derecede çalışmanın bireylerin Tanrı inançları üzerinde ne gibi etkileri olduğu keşfedilmek istenmiştir. Araştırmamızın problemi, doğa bilimleri çalışmalarının bireyin Tanrı inancını ne şekilde etkilediğidir.

2. Metot

Çalışma nitel bir durum çalışması olarak kurgulanmıştır. Durum "sınırlı bir bağlamda meydana gelen bir tür fenomen"²⁵ olarak tanımlanmaktadır. Durum çalışmalarında bir süreç üzerinde çalışılmakta²⁶, güncelde gerçekleşmekte olan bu duruma nasıl ve neden gibi sorular yöneltilmekte²⁷, durum derinlemesine incelenip, açıklanıp betimlenmekte ve üzerine temalar geliştirilmektedir.²⁸ Durum çalışmaları genel olarak,

²⁰ Bk. Ecklund, Park, "Conflict Between Religion and Science Among Academic Scientists?".

²¹ Bk. Kenan Sevinç, *İnançsızlık Psikolojisi*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2017)

²² Steve Bruce, *God is Dead - Secularization in the West* (New Jersey: Blackwell Publishing, 2002), 117.

²³ Paul Davies, *God and the New Physics* (London: PenguinBooks, 1983), 6.

²⁴ James Thrower, *Western Atheism A Short History* (New York: Prometheus Books, 2000), 82.

²⁵ Matthew B. Miles - A. Michael Huberman, *Qualitative Data Analysis* (Thousand Oaks: SAGE Publications, 1994), 25.

²⁶ John W. Creswell - J. David Creswell, *Research Design Qualitative Quantitative and Mixed Methods* (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2018), 259.

²⁷ Robert K. Yin, *Case Study Research: Design and Methods* (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2003), 4-9.

²⁸ Sharan B. Merriam - Elizabeth J. Tisdell, *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation* (San Francisco: Jossey-Bass, 2016), 37.

bir hipotezin test edilmediği ancak incelenen sınırlı duruma dair temalar ve motiflerin tanımlanarak betimlendiği betimleyici bir yöntemle çalışılmaktadır.²⁹ Bu çalışmadaki durum, doğa bilimleri çalışmalarının bireylerin Tanrı inançları üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Katılımcılara kartopu ve amaçlı örneklem metodlarıyla ulaşılmıştır. Nitel çalışmalarda çalışmanın desenine göre yeterli katılımcı sayısı 6-20³⁰ ve 6-200³¹ kişi arasında olabileceğine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Creswell'e göre bir durum çalışmasında 4 ya da 5 durum yeterlidir.³² Nispeten homojen bir grubun paylaştığı bir deneyim incelendiğinde veri satürasyonuna erişmek için mülakat yapılması gereken kişi sayısının 12 olduğu, 6 kişiden sonra ana temaların ortaya çıktığı tespit edilmiştir.³³

Bu çalışmada da bilimsel eğitim ve çalışmaları için Türkiye'den İngiltere'ye gitmiş 7 genç bilim insanı ile görüşülmüştür. 2012 Haziran ve Temmuz aylarında, katılımcıların kendi tercih ettikleri mekânlarda görüşmeler düzenlenmiş ve kendileriyle yarı-yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Mülakatta aile, eğitim ve inanç geçmişleri, kendilerini inanç ve dinî aidiyet bakımından güncelde nasıl tanımladıkları, Tanrı inancı ve dinî aidiyetlerinde zamanla bir değişim olduysa değişimin mahiyeti ve nedenlerine dair düşünceleri ve doğa bilimleri alanındaki çalışmalarının bu değişim üzerindeki muhtemel etkilerine yönelik fikirleri sorulmuştur. Mülakatlar karşılıklı sohbet tarzında, katılımcılar paylaşmak istedikleri sürece devam etmiştir.

Araştırma Türkiye'de orta sınıf Müslüman ailelerde yetişip, İngiltere'de doğa bilimleri çalışmalarına lisansüstü derecede devam etmekte olan 7 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

3. Katılımcılar

Katılımcılarının hepsi Türkiye'de doğa bilimleri çalışmalarını tamamladıktan sonra lisansüstü çalışmalarına devam etmek üzere devlet bursu kazanarak İngiltere'ye gelmiş, birkaç yıldır İngiltere'de yaşayıp eğitimlerine ve çalışmalarına devam etmekte olan bireylerdir. Katılımcılar ailelerini orta sınıf ve eğitimli Müslüman aileler olarak tanımlamıştır.

²⁹ John Gerring, *Case Study Research: Principles and Practices* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017), 56.

³⁰ Anton J. Kuzel, "Sampling in Qualitative Inquiry", *Doing Qualitative Research*, ed. B. Crabtree - W. Miller (Newbury Park, CA: SAGE Publications, 1992), 41

³¹ Janice Morse, "Designing Funded Qualitative Research", *Handbook for Qualitative Research*, ed. N. Denzin - Y. Lincoln (Thousand Oaks: SAGE Publications 1994), 225.

³² John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020), 159.

³³ Greg Guestvd, "How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability", *Field Methods* 18/1 (2006), 76-78.

Tablo 1: Katılımcılar³⁴

	Çalışma Alanı	Aile	Kişisel İnanç (Çocukluk)	Kişisel İnanç (Güncel)
K1 ³⁵	Fizik Doktora	Beynamaz Dindar	Beynamaz Dindar	Beynamaz Dindar
K2	Kimya Mühendisliği Doktora	Alaca Dindar	Beynamaz Dindar	Septik
K3	Moleküler Biyoloji Doktora	Alaca Dindar	Beynamaz Dindar	Agnostik
E4	Moleküler Fizik Doktora	Alaca Dindar	Alaca Dindar	Ateşli Dindar
E5	Biyomedikal Bilim ve Genetik Master	Ateşli Dindar	Ateşli Dindar	Ateşli Dindar
K6	Fizik Doktora	Alaca Dindar	Septik	Ateşli Dindar
E7	Moleküler Biyoloji Master	Ateşli Dindar	Ateşli Dindar	Ateşli Dindar

Dört katılımcı ailelerini modern, liberal ve alaca dindarlar olarak tanımlamıştır. İki katılımcı modern, muhafazakâr ve ibadetlerini tam yerine getiren ateşli dindar ailelerden geldiklerini ifade ederken son bir katılımcıya göre ailesi modern ve beynamaz dindardır. İlk dört katılımcı Müslüman kimliği ile yetiştiklerini ancak ailelerinden dinî bir eğitim almadıklarını söylemiştir. Muhafazakâr ailelerde yetiştiklerini söyleyen iki katılımcı aileden din eğitimi almıştır ve din aile yaşantılarında ve gündelik hayatlarında son derece etkilidir. Son katılımcı ise ailesinin Allah'a inandıklarını ancak dinin gündelik hayatlarını fazla etkilemediğini belirtmiştir.

K1'in güncel kişisel inancı beynamaz dindar olan üçüncü kategoridedir. K1 inancının ve dindarlık derecesinin çocukluğundan beri aynı olduğunu ifade etmiştir. Dinî bir eğitim almamış olmasına ve seküler bir ailede yetişmesine rağmen, her zaman Tanrı'ya inandığını söylemiştir. İnanç ve din adına birçok uygulama ve davranışı eleştirmekte ancak inancından şüphe duymamaktadır.

K2'nin hikâyesi daha farklıdır. K2 gençken daha dindardır, şimdi ise şüpheleri vardır.

“Üniversitede sorgulamaya başladım. Lisede kesinlikle inanıyordum, yani daha güçlü inançlarım vardı. Şimdi hâlâ inanıyorum ama aynı zamanda çok sorguluyorum. Bir Tanrı olduğuna inanıyorum ama dini sorguluyorum. Din adına yapılanlar beni dine yabancılaştırıyor.” K2

K3, gençken inandığını, ancak şimdi agnostik olduğunu belirtmiştir.

“İnanmak istiyorum, gerçekten inanmak istiyorum. Ama birinin bizi test ettiği fikri bana hiç mantıklı gelmiyor. ... Yaratıldığımız ve test edildiğimiz hikâyesi saçma.” K3

³⁴ Yarı İngilizce yarı Türkçe gerçekleştirilen bu mülakatlarda katılımcılara ailelerinin ve kendilerinin dindarlık tiplerini seçmeleri için practising, half-practising ve non-practising seçenekleri sunulmuştur. Bu terimler Türkçe'ye çevrilirken Ünver Günay'ın İbadet Boyutundaki Dindarlık Tipolojisi'nden faydalanılmıştır. Practising Believer – Ateşli Dindar: Dinin emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı, ibadetlerini tam yerine getiren ve gündelik hayatları dini düşünce tarafından şekillenen dindarlardır. Half-Practising Believer – Alaca Dindar: Dini inançlara saygılı ve bağlı, dini pratikleri arada bir yerine getiren dindar tipidir. Non-Practising Believer – Beynamaz Dindar: Dini inanışlara saygılı olmakla birlikte dini pratikleri hiç yerine getirmeyen ve gündelik hayatları içerisinde dine yer vermeyen dindarlardır. bk. Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat* (İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999), 260-262.

³⁵ Kadın katılımcılar K harfi ile erkek katılımcılar E harfi ile kodlanmıştır.

Ailesini alaca dindar olarak tanımlayan E4, çocukken ailesinden dinî eğitim almamış olmasına rağmen lisedeyken kendisinin dinî bir yaşam sürmeye başladığını anlatmıştır. Hayatında ne değiştiği sorulduğunda “Allah inancını ve ahiret inancını çok sorguladım. İnanmayan arkadaşlarım vardı. Onlardan da çok etkilenmişim. Sürekli neden öyle neden böyle diye soruyordum.” E4’e göre bu sorgulamaları onu Allah’a inanmaya ve bir Müslüman olarak yaşamaya yönlendirmiştir.

Kendilerini muhafazakâr ve ateşli dindar olarak tanımlayan E5 ve E7 inançlarının çocukluktan beri değişmediğini söylemiştir. 7-8 yıllık doğa bilimleri eğitimleri inançlarında bir değişime sebep olmamıştır.

Fizik doktorası yapan K6 inançlarında şiddetli gelgitler yaşadığını ifade etmiştir. 17 yaşına kadar dine dair öğrendiği her şeyi kabul etmiştir, sonrasında bir sorgulama dönemine girmiştir.

“Bütün dinler hakkında araştırma yapmaya başladım. *Yeni ve Eski Ahit*’i, *Kur’ân*’ı, Şamanizm ile ilgili kitapları okudum. Başlangıçta Tanrı hakkında da şüphelerim vardı, gerçekten var mı diye düşünüyordum. Okuduğum kitaplar bana anlam kattı. Fizik bana bir Tanrı’nın olması gerektiğini gösterdi. Ben kesinlikle Tanrı’ya inanıyorum. Bir fizikçi olarak bir yaratıcının olduğuna inanmamam mümkün değil. Gençken daha liberal bir dindardım, şimdi muhafazakâr olduğumu söyleyebilirim.” K6

4. Bulgu ve Yorum

Doğa bilimi çalışmalarının bilim insanlarının Tanrı inancı üzerindeki etkilerinin incelendiği bu araştırmada tespit edilenler aşağıdaki gibidir.

4.1. Bilimsel Çalışmalar Tanrı İnancını Etkileyen Başlıca Faktör Değil

Doğa bilimleri çalışmaları, katılımcılar arasında Tanrı inancını doğrudan etkileyen bir faktör olarak tespit edilmemiştir. Kendilerini farklı derecelerde dindar olarak tanımlayan katılımcılar bilim ve din ilişkisi üzerine var olan yaklaşımlardan ikincisi olan, birbirinden farklı ve birbirini tamamlayıcı³⁶ yaklaşımını benimsemektedirler. Bu şekilde, bilimsel çalışmalarına ve kişisel dinî aidiyet ve inançlarına farklı alanlar açarak birbirlerini etkilemesine müsaade etmemektedirler. Kendilerini septik ve agnostik olarak tanımlayan, inançlarının önceye kıyasla değiştiğini ifade eden katılımcılar ise bunun sebebi olarak bilimsel çalışmalarını göstermemektedir.

İlk gruptaki katılımcılardan, biyomedikal bilimler çalışan, muhafazakâr ve dindar bir aileden gelen ve kendisini de hâlâ aynı şekilde tanımlayan E7, bilimsel çalışmalarının inançlarını sorgulamasına neden olup olmadığı sorulduğunda, evrim ile ilgili konuşarak, konuyu Collins’in teistik evrim fikrine³⁷ yakın bir şekilde değerlendirmiştir.

“Baktığımda, gerçekten bir şey oldu. Ancak bu, onların arkasında Tanrı’nın olmadığı anlamına gelmez. Evrimle ilgili keşfedilen şeyler, Allah’ın dilemesiyle olabilir.” E7

Aynı şekilde yine biyomedikal bilimler çalışan E5 de evrim teorisi ile Tanrı inancının birbirleriyle çeliştiği görüşüne katılmamaktadır. Ona göre Tanrı evreni yaratandır

³⁶ Brooke, *Science and Religion Some Historical Perspectives*, 2-4.

³⁷ bk. Francis S. Collins, *The Language of God: A Scientist Presents Evidence for Belief* (New York: Free Press, 2006).

ve evrimleşecek bir şekilde yaratmış olması mümkündür. Evrenin nasıl var olduğunu keşfetmek bilimin görevidir ve inancını etkilememektedir.

“Ben evrim vs. inanç olayını doğru bulmuyorum. Elimizde insanın nasıl yaratıldığına dair kesin delillerimiz yok. Âdem’i yarattı diye biliyoruz ama Âdem’i nasıl yaratıldığını bilmiyoruz. Böyle bir şey kanıtlanırsa benim inancımı sorgulatmaz çünkü zaten onunla ilgili hiçbir şey bilmiyoruz. *Kur’ân*’da zaten yok. İçeriği doldurmak bilime kalabilir.” E5

Bilimsel çalışmalar, geleneksel dinlerin dogmatik bir takım inanç ve öğretileri ile çatışabilecek bilgilere ulaşmayı mümkün kıldığından, bireylerin var olan dinî inançlarını sarsabileceğine dair görüş katılımcılarda gözlemlenmemiştir. Özellikle evrim konusunda dahi dindar katılımcılar inançlarını ve bilimi birbirinden ayırt etmeyi başarabilmektedir. E5 ve E7 bilim ve dinin farklı alanlara hitap eden ancak birbirini tamamlayıcı olduğu görüşüne³⁸ uyumlu bir şekilde düşünerek dinî inançları ile bilimsel çalışmalarını birbirlerinden ayırmış, ikisine farklı roller nispet ederek birbirlerini etkilemesine müsaade etmemiştir. Onlara göre evrenin nasıllığını açıklamak bilimin işidir ve bu nasıllığı inşa eden pekâlâ inandıkları Tanrı da olabilmektedir.

Ailesini ve kendisini beynamaz dindar olarak tanımlayan, E5 ve E7’ye kıyasla daha seküler bir ailede yetişmiş ve fizik alanında çalışan K1 de konuyu aynı perspektiften değerlendirmiştir. Ona göre de bilim ve dinin alanları ayrıdır ve doğa bilimlerinin Tanrı inancını zorlayıcı bir yanı yoktur. Tanrı var etmiştir, bilim de nasıl var ettiğini araştırmaktadır.

“Bana göre bizi yaratan bir yaratıcı var. Sadece bizi nasıl yarattığını arıyoruz. [...] Bence, bizi şüpheci yaratarak bize bir şeyleri anlamamız için bir şans verdi. Bize zekâ verdi. Doğa bilimleri üzerine çalışmanın inançla asla çelişmediğini düşünüyorum. Öğrenmeye çalışmak ve araştırmak hiçbir zaman yasak olmadı. Sanırım gizemleri çözmeye çalışırken onun iradesine göre hareket ediyoruz. Dolayısıyla evrenle ilgili yeni şeyler öğrendiğimde yeni bilgiler inançlarımı olumsuz yönde etkilemiyor.” K1

Amerikalı akademisyenlerin dindarlıklarını ölçen çalışmasında Thalheimer, önceye kıyasla daha az dindar olduklarını söyleyen katılımcılara bu değişimin ne zaman gerçekleştiğini de sormuştur. Aldığı yanıtlara göre doğa bilimcilerinin yalnızca %10’u, sosyal bilimcilerin de %9’u yüksek lisans, doktora çalışmaları sırasında ve sonrasında gerçekleştiğini belirtmiştir. Katılımcı akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun, doğa bilimcilerinin %52’si ve sosyal bilimcilerin %42’si Tanrı inançları lise döneminde azalmaya başlamıştır. Aynı çalışmada akademisyenlere bilimsel eğitim ve çalışmalarının inançları üzerindeki etkisi de sorulmuş ve katılımcılara göre Tanrı inançlarının değişmesinde çalışmalarının büyük bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Doğa bilimcilerinin %15’i bilimsel eğitimlerinin onları daha az dindar yaptığını, %7’si ise dinlerden soğuttuğunu söylerken oranlar sosyal bilimcilerde %18 ve %11’dir. Bilimsel çalışmalarını konusunda ise doğa bilimcilerinin %14 ve %4’ü, sosyal bilimcilerin ise %13 ve %13’ü çalışmalarının kendilerini daha az dindar yaptığını ve dinden soğuttuğunu belirtmiş-

³⁸ Brooke, *Science and Religion Some Historical Perspectives*, 2-4.

tir.³⁹ Akademik kariyer ve bilimsel çalışmaların dindarlığın azalması ile pozitif bir ilişki içerisinde olmadığı başka araştırmalarda da tespit edilmiştir.⁴⁰

Kendilerini septik ve agnostik olarak tanımlayan ikinci gruptaki katılımcılar da inançlarından uzaklaşma deneyimlerini paylaşırken sebep olarak bilimsel çalışmalarını değil, çevrelerindeki dindar insanların yanlış düşünce ve uygulamalarını göstermişlerdir. Bu durum üçüncü başlıkta daha geniş değerlendirilecektir.

Doğa bilimleri çalışmalarının, evrim teorisi veyahut evrenin başlangıcı üzerine tartışmaların Tanrı inancını etkileyen başlıca faktör olmadığını başka bir göstergesi, bilim insanları üzerine yapılan çalışmaların çoğunda bilim insanları arasında inançsızlık oranlarının yüksek olmasına rağmen, din ve bilimin çatıştığına dair görüşün çoğunluk arasında kabul görmemesidir.⁴¹ Bilim insanları arasında yaygın görülen inançsızlık oranlarının sebebi eğer doğa bilimleri üzerine yaptıkları çalışmalar olsaydı, aynı kişilerin din ve bilimin çatışıp birlikte var olamayacağını da düşünmeleri gerekeceğini varsaymak yanlış değildir.

Bu konuda yapılacak başka bir yorum, sosyal bilimcilerin inançsızlık oranlarının doğa bilimcilerine kıyasla yüksek çıkması üzerinedir. Doğa bilimcileri dini uygulamalara daha sık katılmakta ve kendilerini muhafazakâr olarak tanımlamaya daha meyilli olmaktadır.⁴² Beklenti, eğer din ve bilim etkileşiminin özünde bir çelişki var ise doğa bilimcilerinin bu durumdan daha çok etkilenmesidir.

Çalışmaya katılan genç bilim insanlarının bilim ve dini farklı kategorilerde değerlendirmesi, bilimsel çalışmalarını inançtan uzaklaşma sebepleri olarak görmemesi, diğer çalışmalarda tespit edilen yüksek inançsızlık oranlarına rağmen bilim ve din çatışması görüşünün yaygın olmaması durumu ve inançsızlığa doğa bilimcilerinden ziyade sosyal bilimciler arasında daha çok rastlanması gibi durumlar, doğa bilimleri çalışmalarının bilim insanlarının inançlarını doğrudan etkileyen esas faktör olmadığını göstermektedir.

4.2. Bilim Dinleri Sorguladır

Bilim üzerine çalışmak, dinler hakkında sorgulamalara neden olmaktadır. Olguları deney, gözlem ve örneklerle inceleyip sorguladıktan sonra kabul etmeye alışan bilim insanları, kendilerine empoze edilen din ve inançları kolayca kabul etmeyen insanlara dönüşmektedirler. Diğer inananlarla karşılaştırıldığında bilim insanları dinleri daha sık sorgulamaktadırlar.

Bilimsel yöntem, insanlara fikirleri sorgulama, gerçeği kendi başlarına arama ve rasyonel olarak düşünme ve yargılama fırsatı verdiği için önemsenmektedir.⁴³ Bu

³⁹ Thalheimer, "Religiosity and Secularization in the Academic Professions", 190-192.

⁴⁰ Robert Wuthnow, "Science and the Sacred", *The Sacred in a Secular Age*, ed. Phillip E. Hammond (California: University of California Press, 1985), 191.

⁴¹ Ecklund - Park, "Conflict Between Religion and Science Among Academic Scientists?", 283-284; Elaine Ecklund Howard vd."Scientists Negotiate Boundaries between Religion and Science", *Journal for the Scientific Study of Religion* 50 (2011), 552.

⁴² Stark - Finke, *Acts of Faith*, 53; Thalheimer, "Religiosity and Secularization in the Academic Professions", 54, 186-187.

⁴³ bk. Alom Shaha, *The Young Atheist's Handbook: Lessons for Living a Good Life Without God* (New York: Perseus Books Group, Kindle Edition, 2012).

çalışmadaki katılımcılar da bilimsel eğitim ve çalışmalarının onlarda bir farkındalık yarattığını (K3) ve sorgulama bilinci getirdiğini (K2, E7, K6) ifade etmiştir.

Ateşli dindar katılımcıların bile dinlerin olumsuz yönlerini eleştirmeye çekinmedikleri görülmüştür.

E7 düşünmeksiz inancın yalnızca inanıp ibadet etmeyi teşvik eden geleneksel düşünceyi eleştirmektedir:

“Asla düşünme, sadece inan ve dua et diyorlar. Bence bu baskı geleneklerden geliyor. İnancımız ve dinimiz bizi düşünmeye teşvik eder. İnsanlar gelenekler ve dinleri karıştırdığında özgür düşünce üzerinde baskılar ortaya çıkabilir.” E7

K6, bazılarının neden din ve bilimin birbiriyle çeliştiğini ve inancın özgür düşünceye engeller koyduğunu düşündüklerini kesinlikle anlayabildiğini ifade etmiştir:

“İnsanlar haklı. Bu yol Galileo’nun öldürülmesine kadar gidiyor. Dünyanın yuvarlak olduğunu keşfetmiş, ancak insanlar düz olduğuna inançlarına meydan okuduğu için onu cezalandırmışlar. [...] Başka bir örnek, helyum balonları icat edildiğinde, din adamları bunu cadıların işi olarak değerlendirmiş ve mucidi yakmaya çalışmış. Dinleri neden sevmediklerini anlayabiliyorum.” K6

E5, dinlerin yoruma ve değiştirilmeye müsait olması sebebiyle mutlak gerçeklikler olarak kabul edilemeyeceklerini belirtmiştir. Ona göre Tanrı inancı dogmatiktir, bunda bir sorun görmemektedir. Ancak dinler insanlar tarafından yorumlanmakta ve yaşanmaktadır, bu sebeple dinler bazen bilim ile çelişen durumlarda kalabilmektedirler.

“Dünyada her şey bir değişim içindedir, din de öyle. Dinlerin yoruma açık olduğunu düşündüğümde, çelişkileri benim Tanrı inancına zarar vermiyor.” E5

Daha önceki çalışmalarda da görüldüğü üzere, çoğu bilim insanı din ve bilimin birbirleri ile çatışma halinde olduğunu düşünmemekte ve kendileri inanmasa dahi inanmama sebeplerinin bu çatışma varsayımı olmadığını düşünmektedir.⁴⁴ Bununla birlikte, bu demek değildir ki inanan bilim insanları dinleri ve inançları halk arasında yaygın ve tartışılmaz hâlleri ile benimsemektedir. Bilimsel eğitim, bilimin her disiplinde çalışan kimseler için, sorgulama yetisini artırmakta ve dogmaları hazır kabulden uzaklaştırmaktadır. Ecklund vd.’ne göre inanan bilim insanları din ve bilim ilişkisini müzakere ederken dinin ne olduğu ve niteliği üzerine düşünmekte ve sınırlarını yeniden tanımlamaktadır. Klasik, kurumsallaşmış ve geleneksel dinlerden ziyade, mahiyetini ve sınırlarını kendi belirledikleri inançlara kendilerini daha yakın hissetmektedirler. Ecklund tüm disiplinlerden %68 oranında bilim insanının kendilerini farklı oranlarda spiritüel olarak tanımladığını tespit etmiştir.⁴⁵ Sevinç de Türkiye örneğinde kendisini dindar olarak tanımlamayan bireyler arasında da Tanrı inancının ve spiritüel tanımının mevcut olduğunu görmüştür.⁴⁶ Kayser’e göre dindar olmamak bazen inanç ile alakalı değildir, klasik dini otoriteleri reddetmek anlamına gelmektedir, bu nedenle dinin aidiyeti inanç ile alakalandırmak problemlili bir yaklaşımdır.⁴⁷

⁴⁴ bk. Thalheimer, “Religiosity and Secularization in the Academic Professions”.

⁴⁵ Ecklund Howard vd. “Scientists Negotiate Boundaries Between Religion and Science”, 562.

⁴⁶ Kenan Sevinç vd., “Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçe’ye Uyarlanması”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 80.

⁴⁷ Keysar, “Religious/Nonreligious Demography and Religion versus Science: A Global Perspective”, 40-54.

Bilimsel metot ile düşünmeyi alışkanlık haline getirmek inanç ve dinleri sorgulamayı da beraberinde getirmektedir. Ancak inanan katılımcılar bunun özünde olumsuz ve inançlarını da negatif yönde etkileyen bir durum olmadığı, aksine dinlerin hatalı ve yanlış kısımlarını görmeyi ve onlardan uzaklaşmayı kolaylaştırarak inançlarının daha saf ve güçlü hale gelmesini sağladığı görüşündedirler.

E7, inandığı öğretilerle çelişen fikirler okuduğunda her şeyi sorgulamaya başladığını kabul etmektedir ancak bu ona göre olumlu bir adımdır.

“İnançlarımı ailemden miras aldım. Kendim bir arayış sonucu inanmaya başlamadım. İnançlarımı sorgulamadım, yolumu kaybedip inanca dönmedim. Bu nedenle, aslında bu tür sorgulamaların inançlarım üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Geleneksel bir inanca sahip olmak istemiyorum. [...] Belki de yolunu kaybetmeli ve tekrar bulmalısın.” E7

E7 kesinlikle Tanrı’ya inanmasına ve Tanrı’ya olan inancını çok rasyonel bulmasına rağmen, ailesinden gelen inançlarından memnun değildir. İnancı güçlendirmek için sorgulamanın önemli olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden insanları rasyonel düşünmeye ve şeyleri sorgulamaya yönlendiren bilimin doğası onu inançsızlığa götürmemektedir.

K6 da inanç ve dinlerin dogmalar ile bireyleri düşünmekten alıkoymaları sebebiyle eleştirilmesi hususunda E7 ile benzer düşünmektedir. Ona göre inançlar sorgulanarak edinilmelidir ve hatta İslam dini de bunu teşvik etmektedir.

“Bence Allah, İbrahim’in hakikat arayışını *Kur’ân*’da bilerek anlatıyor. Güneşe ve aya bakıyor ve ‘Yok olanlar benim Tanrım olamaz.’ diyor. Tanrı onu sorgulayarak bulmamızı istiyor.” K6

K6 hâlâ soruları olduğunu söylemiştir, ama sorgulamanın inancın doğasında olduğunu düşündüğü için bu onu rahatsız etmemektedir.

“Bir adam Peygamber’e gelir ve ‘Aklımdan geçenleri bilseydin, benim kâfir olduğumu düşünürdün.’ der. Peygamber ona, ‘Merak etme, sen inanıyorsun. Müslüman kafası hep karışık olandır.’ der. Eğer Allah bizden sürekli ibadet isteseydi, sadece melekleri, Allah’a kesin bir inancı olan ve sürekli dua eden melekleri yaratırdı. Ama bizi yarattı ve evreni muhteşem bir şekilde yarattı. Onu aramamız ve bulmamız gerekiyor.” K6

Araştırmaya katılan genç bilim insanlarının en muhafazakârları dahi din ve inançlarını kendilerine verildiği şekliyle kabul etmemekte, yanlışlarını görüp eleştirebilmektedir.

4.3. Çevresel Faktörlerin Baskın Etkisi

Çalışmada dine mesafeli durduğunu yahut Tanrı’ya karşı şüphe duyduklarını ifade eden katılımcıların mesafe ve şüphelerinde çevresel faktörlerin etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Sevinç ve Mehmedoğlu Türkiye’de gerçekleştirdikleri çalışmada inançsızlık için, entelektüel, çevresel ve duygusal, üç temel sebep olduğunu tespit etmiştir. Araştırmalarındaki ilginç bulgulardan biri, katılımcıların inançtan uzaklaşma sebebi olarak entelektüel sebepleri seçmelerine rağmen hayat hikâyeleri analiz edilip kodlandığında

çevresel ve duygusal sebeplerin %71,87 ile baskın gelmesidir. Sevinç ve Mehmedoğlu'na göre Türkiye'de insanlar büyük oranda çevresel ve biraz da duygusal faktörler ile inançtan uzaklaşmakta, daha sonra düşüncelerini ve hislerini desteklemek için entelektüel sebepler geliştirmektedir. Araştırmacılara göre aile dindarlığı önemli çevresel faktörlerden biridir ve sonradan inançsız olan yetişkinlerde anne-baba dindarlığı düşüktür.⁴⁸ Bu çalışmada da kendilerini beynamaz dindar, septik yahut agnostik şeklinde tanımlayan K1, K2 ve K3'ün diğer katılımcılara kıyasla daha az dindar ailelerde yetiştikleri görülmektedir.

Bununla birlikte katılımcıların dinî otoritelerin ve dindarların yanlış davranışlarının ve dini suistimallerinin dindarlığı ve Tanrı inancını etkileyen temel faktörlerden olduğunu düşünmektedirler.

İnançlı olduğunu ifade eden ancak seküler bir yaşantısı olan K1, bilimin inanç ile çatışıyor gibi görünme sebebinin dini suistimal edenler sebebiyle olduğunu düşünmektedir. Ona göre din aracılığıyla güç elde etmiş kimseler, toplulukları din adına cahil bırakıp sonra da onların bu cehaletlerinden faydalanmaktadırlar.

“Bu yüzden din cehaletle birleştiğinde tehlikeli oluyor. Baştaki insan nasıl yorumlarsa sen de ona inanıyorsun. 1900'lu yılların başlarında Avrupa'da insanlar kuantum mekaniği ile uğraşırken, güneşin tutulmasını Osmanlı'da insanlar güneşi yılan tuttu diye yorumluyordu. [...] Araştırmalar yapılıyor o dönemde ama birisi çıkıp diyor ki, Allah'ın işine karışılıyor, nasıl izin verirsiniz? [...] Zaten sonra da gerileme dönemi başlıyor.” K1

Kendisini şimdi septik olarak tanımlayan K2, lise döneminin sonuna kadar kuvvetli bir Tanrı inancı olduğunu, üniversite sonrası, özellikle İngiltere'ye geldikten sonra şüphelerinin başladığını ifade etmiştir. Neden sorusuna verdiği yanıt ise aşağıdaki gibidir:

“Dini kurallar, yapılanlar, [...] dini kullanarak o kadar şeyler yapıldı ki, artık bir süre sonra insan soğumaya başlıyor. Daha da soğuyorsun.” K2

Din adına ve dindar olduğunu iddia eden insanlar tarafından yapılan kötülükler K2'yi dinden uzaklaştırmıştır. K2 katı ve baskıcı bir dinî ortamın insanı dinden soğuttuğunu ve bu gibi ortamlardan kaçan bireylerin “bir tepki olarak inançlarını kaybettiklerini” düşünmektedir. İnanç kaybının katı dinî tutuma bir tepki olabileceğini düşünmesi, dinî otoritelerin ve dindar olduğunu iddia eden insanların hatalı davranışlarının buna maruz kalanlar üzerindeki negatif etkisini göstermek adına etkili bir örnektir.

Biyoloji alanında çalışan K3 lisans ve lisansüstü eğitimleri boyunca aldığı eğitimin inancı ile çeliştiğini hissetmediğini, üniversitede sürekli ateist arkadaşları ile Tanrı'ya ihtiyaç üzerine tartıştıklarını ama inancının devam ettiğini anlatmıştır. Şu anki hâlini anlatırken “Benim durumum biraz eğitimden bağımsız bence” diye başlayarak aşağıdaki cümleleri kurmuştur:

“Aslında beni dinden soğutan olaylar oldu. Mesela bir arkadaş, Türk, burada, İngilizleri Müslüman olmadıkları için insandan saymak istemediğini ima etti.”

⁴⁸ Kenan Sevinç - Ali Ulvi Mehmedoğlu, “İnançsızlığa Yönelmede Çevresel ve Entelektüel Faktörlerin Etkisi”, *İnsan ve Toplum* 6/2 (2016), 106-107.

“Ayrıca bazı dindar insanların davranışları beni dinden uzaklaştırdı. Müslüman olan bir arkadaşım vardı. Diğer dinlerin inananlarını hor görürdü. Bu yargılamalarını kabul edemezdim. Bir arkadaşım daha vardı ve o da her iyiliği inancına bağlıyordu. Bu fikirdeki ısrarı, başkalarını da gözlemleme neden oldu.”

“Asla bir insanı o ateist kötü kalpli, o Müslüman o iyi kalpli diye ayırmak istemiyorum.” (K3)

İngiltere’ye ilk geldiğinde stres sebebiyle uyuyamadığı zamanlarda *Kur’ân* açıp dinlediğini ve bunun onu rahatlattığını anlatan K3, etrafındaki Müslümanların diğer din mensuplarını Müslüman olmamaları sebebiyle hor görmesi, hatta insan olarak kabul etmekte zorlanması ve iyiliğin ve kötülüğün yalnızca dine ve inanca bağlanması gibi sebepler ile sarsılmış, zamanla dinden uzaklaşmış ve hatta Tanrı inancını da sorgulamaya başlamıştır.

Zuckerman dindar kimselerin yanlış davranışlarını ve dini suistimallerini din ve inançlardan uzaklaşma sebeplerinden birisi olarak saymaktadır.⁴⁹ Aydın’a göre de sosyal çevrenin inançtan ve dinî aidiyetten uzaklaşmada büyük etkileri bulunmaktadır.⁵⁰ Aydın Samsun, Ankara ve İstanbul’da gerçekleştirdiği çalışmasında dindarlık iddiasında bulunan kimselerin olumsuz ve tutarsız tutum ve davranışlarının katılımcıların inançlarını %88,16 gibi ciddi bir oranda olumsuz yönde etkilediğini tespit etmiştir. %44,74’ü ise dinden uzaklaşma sebepleri olarak Türkiye’de din ile alakalı ve dindarlar tarafından gerçekleştirilmiş olumsuz bazı toplumsal olayları somut olarak örnek vermiştir.⁵¹ Bayyigit’in araştırmasına göre üniversite öğrencilerinin %22,2’si dindar kimselerin tutumlarından etkilenerek inançtan uzaklaşmaktadır.⁵² Aynı şekilde, Erdoğan Korkmaz da çalışmasında Tanrı’nın varlığına inanmamanın yakın çevrenin tutum ve davranışları ve dindar insanların tutarsızlıkları ile gelişen, tecrübe edilen olumsuz durumlara karşı tepkisel bir tutum olduğunu tespit etmiştir.⁵³

İslam’dan Hıristiyanlığa geçiş yapanlar üzerine yapılan bir çalışmada da benzer bir şekilde dindarların olumsuz davranışlarının çok büyük etkileri olduğu görülmüştür. İslam’dan ayrılanların 4’te biri dindarların Müslüman kimliği ile tutarsız yaşamlarına eleştiriler öne sürmüştür.⁵⁴ Başka bir çalışmada eski Müslümanların İslam’dan uzaklaşmasında sosyal ve bireysel tecrübelerin en etkili faktörler olduğu keşfedilmiştir. Kötü ve zalim Müslümanlar ile yaşanan karşılaşmalar ve Müslümanların kadınlara ve Müslüman olmayanlara karşı kötü davranışlarına şahit olmak bunlardan bazılarıdır.⁵⁵

⁴⁹ Zuckerman, *Faith No More*, 154.

⁵⁰ Ali Rıza Aydın, “Ateist Düşünceye Etki Eden Psiko-Sosyal Faktörler”, *EKEV Akademi Dergisi* 7/14 (2003), 27-42.

⁵¹ Ali Rıza Aydın, *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri* (Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 213-214.

⁵² Mehmet Bayyigit, *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde bir Anket Uygulaması* (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1989), 77-78.

⁵³ Nuran Erdoğan Korkmaz, “İnanç ve İnançsızlığın Psikolojisi: 1”, *Kelam Araştırmaları* 12/1 (2014), 286.

⁵⁴ Asım Yapıcı, “Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik bir İnceleme”, *Arayış Değişim ve Din*, ed. Hasan Kayıklık (Adana: Karahan Kitabevi, 2017), 207-208.

⁵⁵ Mohammad Hassan Khalil - Mucahit Bilici, “Conversion Out of Islam: A Study of Conversion Narratives of Former Muslims”, *The Muslim World* 97 (2007), 118-120.

Eski Müslüman fen bilimleri öğretmeni Shaha, kendi hikâyesini anlatırken İslam'dan uzaklaşmasına benzer gerekçeler göstermektedir. Çocukken kendisi düzenli ibadet etmediği ve İslam'ın emir ve yasaklarını fazla ciddiye almadığı halde onları dine uymaya zorlayan ve itiraz ettiklerinde onları döven babasının ikiyüzlülüğü, çevresindeki Müslümanların, annesinin erken ölümünü onun günahkâr bir insan olmasına bağlayan acımasızlığı ve sınıf arkadaşlarının başka dinlere mensup olmaları sebebiyle cehennemlik olarak görülmesi gibi düşünceler onu son derece etkilemiş ve yaralamıştır.⁵⁶

Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da insanların din ve inançtan uzaklaşmasında çevresel faktörlerin etkisinin yüksek olduğu görülmüştür. Dindar olmayan ailelerde yetişen ve sonradan Tanrı inancı konusunda şüpheler yaşamaya başlayan katılımcılar, kendilerini dinî aidiyet ve inançlarından uzaklaştıran faktörleri paylaşırken bilimsel çalışmalarına değil, dindar insanların ve din otoritelerinin kötü davranışlarına dikkat çekmiştir.

4.4. Çift Yönlü Meşrulaştırma

İngiltereli Hıristiyan genetik profesörü Sam Berry için inanmak da inanmamak da özünde birer iman eylemidir, yani iki taraf için de argümanlarını temellendirirken ilk basamak inançlardır. İnanan kimse için evrim pekâlâ Tanrı'nın dilemesiyle gerçekleşen bir yaratma eylemi olabilmektedir. İnanmayan insan da hakeza, evrimi Tanrısız bir evrenin göstergesi olarak okuyabilmektedir.⁵⁷ Bu çalışmada da doğa bilimleri çalışmalarının hem inancı hem de inançsızlığı delillendirmede referans olarak alınabildiği tespit edilmiştir. Yukarıdaki görüşe paralel bir şekilde hem kesinlikle inandığını söyleyen hem de inanç konusunda şüpheleri olduğunu ifade eden katılımcılar bilimsel bilgiyi kendi inançları doğrultusunda yorumlamaktan kaçınmamışlardır.

E5, K6, E7, K1 ve E4'ün farklı derecelerde Tanrı'ya inançları vardır. İnançlarına rasyonel gerekçeler bulmak için bilimsel çalışmalarına bakmaktadırlar.

K6, evrenin başlangıcından bahsetmiş ve detaylar biraz farklı olsaydı, şimdi gördüğümüz gibi bir evren olmayacağını söylemiştir. O, bir yaratıcının olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre bir fizikçi olarak Tanrı'ya inanmaması mümkün değildir.

“Bir Müslüman olarak inançlarımın beni bilim üzerine çalışmaya teşvik ettiğini kesinlikle söyleyebilirim. Doğruları bulma arayışı içindeyim. Benim alanımda, parçacık fiziği, dünyanın, evrenin nasıl meydana geldiğini araştırıyoruz. ... *Kuran*'da hep 'Düşünmüyor musun, aramıyor musun?' diye sorar. Allah *Kuran*'da hep güneşten, aydan, geceden, gündüzden bahseder. Açıkçası çalışmalarımı büyük bir zevkle yapıyorum. Her araştırmamda yaratıcının büyüklüğünü görüyorum.” K6

E7, örnek olarak protein sentezini kullanmış ve bu sentezin kendi kendine oluşamayacak kadar karmaşık olduğunu ve bunun bir planlayıcı olmadan kendi kendine gerçekleştiğini düşünmesinin imkânsız olduğunu savunmuştur.

“6-7 yıllık bilim çalışmalarım Allah'a olan inancımı artırdı. Hücreleri mikroskop altında her incelediğimde inancım artıyor. Çünkü düşününce hücreler ve moleküller

⁵⁶ bk. Shaha, *The Young Atheist's Handbook*.

⁵⁷ Sam Berry, “Darwin Tanrı'yı Öldürdü mü?”, *21. Yüzyıl için Tanrı*, ed. Russell Stannard, çev. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Fol Kitap, 2022), 55-58.

üzerinde çalışıyorsunuz. Bizi şekillendiren atomların ve moleküllerin bir araya gelecek hücreleri oluşturması tesadüfi olarak tarif edilemez. Protein sentezi tesadüfen gerçekleşemez; çünkü binlerce molekül aynı anda doğru yerde olmak zorundadır.” E7

E7 moleküllerden ve hücrelerden birkaç örnek daha verip planlanmış gibi görünen bu şeylerin kendi kendine nasıl olabileceğini sormuştur.

Fizik çalışan K1, evrenin detaylarına her baktığında ve yeni bir şey keşfettiğinde, bunların ne kadar güzel yaratılmış olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir.

Öte yandan, K2 ve K3'ün her ikisinin de Tanrı ile ilgili şüpheleri vardır. K2, sentetik yaşam yaratılmasından bahsetmiştir. Eğer insanların sentetik bir yaşam yaratması mümkünse, evrenin başlangıcında bir yaratıcının yokluğunun mümkün olabileceğini düşünmeye başladığını söylemiştir.

“Tanrı'nın gerçekten var olup olmadığı düşüncesi mesela. Bilimsel çalışmalarla, teknolojik gelişmelerle insan birçok şeyi yapabiliyor artık. Ve böyle olduğunda bir noktadan sonra kanıt beklemeye başlıyorsun. Bazı noktalarda çıkmaza giriyorsun bu nedenle.” K2

Doğa bilimlerinde yaşamın kökenlerinin görülebildiğini anlatan K3, bir yaratıcıya ihtiyaç olmayabileceği çıkarımını yapmanın da mümkün olduğunu ifade etmiştir.

“Çünkü pozitif bilimlerde yaşamın temelini görüyorsun. Bazı şeyler o kadar mekanik ve kendi kendine olabilecek kapasitedeki, illa o zaman bir Tanrı olması gerekmiyor diye bir düşünceye kapılabiliyorsun.” K3

Burada akılda tutulması gereken önemli nokta, bahsi geçen iki katılımcı da inançtan uzaklaşma sebepleri olarak bilimi değil, dindar insanların hatalarını göstermiştir. İkisi de sorgulamaya bilimsel çalışmaları sonrasında başlamamıştır, ancak bilim onların şüphelerine gerekçeler bulmalarını sağlamıştır.

Katılımcılardan hem inananlar hem de septikler fikirlerini destekleyebilecek bilimsel açıklamalar bulmuştur. Tekrar ifade etmek gerekirse, doğa bilimleri çalışmaları hem inancın hem de inançsızlığın gerekçesi olarak kullanılabilir. Ukrayna ve Polonyalı bilim insanları üzerinde yapılan bir çalışmada araştırmaya katılan farklı derecelerde inançlı ve inançsız bilim insanlarının kendi görüşlerini desteklemek için bilime referans verdikleri ve onlar için din ve inanç konularında bilimin rolünün “belirleyici olmaktan çok tamamlayıcı”⁵⁸ olduğu tespit edilmiştir.

Genç yetişkinler üzerine yapılmış bir çalışmada onların bilim ve din üzerine önceki nesillerin yaşadığı çatışmaları yaşamadığı ve bunun sebeplerinden birinin ise genç yetişkinlerin düşünce ve inançlarının çıkış noktalarının bilim ve dinin ontolojik ve epistemolojik niteliklerinden ziyade kendi bireysel inanç ve düşünceleri olduğu tespit edilmiştir. Genç yetişkinlerin kimliklerini oluşturma ve şekillendirmede, toplumdaki tartışmaların etkisinin kendi iç dünyaları ve bireysel inançları kadar etkin olmadığı görülmüştür. Kısacası genç yetişkinler bilim ve din anlatılarına daha bireysel yaklaşmakta ve bu nedenle kendi dinî ve dünyevi görüşleri ile bilimi bir araya getirmekte zorlanmamaktadırlar.⁵⁹ Bu çalışmaya katılan genç yetişkinlerden birine ait “İstersen

⁵⁸ Maria Rogińska, “Trajectories of (Non) Belief in the Scientific Community: The Case of Polish and Ukrainian Natural Scientists”, *Review of Religious Research* 61 (2019), 404.

⁵⁹ Kyle C. Longest - Jeremy E. Uecker, “It All Depends on What You Want to Believe: How Young Adults Navigate Religion and Science”, *Review of Religious Research* 63 (2021), 16-19.

birbirlerinin tam zıttı ya da birbirleri ile uyum içinde olabilirler⁶⁰ ifadesi durumu özetler mahiyettedir. Koştaş inanan üniversite gençliği arasında bilimin İslam'ın daha doğru anlaşılmasına vesile olacağı kanaatinin yaygın olduğunu tespit etmiştir.⁶¹

Bu çalışmaya katılan genç bilim insanlarının çıkış noktalarının kendi inanç ve düşünceleri olması ve inanan ve inanmayanların da bilimi kendi görüşlerini meşrulaştırmak için kullanabilmesi de buna benzer bir durumdur.

Sonuç

Bu çalışmada, doğa bilimleri üzerine çalışmanın bireyin Tanrı inancı üzerinde ne gibi etkilere sebep olabileceği sorusunun cevapları keşfedilmeye çalışılmıştır.

İngiltere'de farklı disiplinlerde çalışmalarına devam etmekte olan 7 bilim insanı ile yapılan görüşmelerde elde edilen veriler ile geçmiş çalışmalar birlikte incelendiğinde ulaşılan bulgular aşağıdaki gibi olmuştur:

- Doğa bilimleri çalışmaları inanç yahut inançsızlık için doğrudan bir sebep değildir.
- Doğa bilimleri üzerine çalışmak dinler hakkında sorgulamalara sebebiyet vermektedir.
- Aile dindarlığı ile din otoritelerinin ve dindar insanların yanlış davranışları gibi çevresel faktörler inançtaki şüphenin ve inançsızlığın arkasındaki temel faktörlerdendir.
- Doğa bilimleri çalışmaları hem inancı hem inançsızlığı gerekçelendirmekte kullanılabilir.

Doğa bilimleri üzerine çalışmak bilim insanlarının dinleri algılama ve yorumlama biçimlerini, dolayısıyla dinî inançlarını muhakkak etkiliyor olmak ile birlikte, bilim ile iştiğal, o esnada meydana gelen inanç değişimlerinin ardındaki başlıca faktör değildir. Bilim, insanların dünyayı ve evreni anlamlandırabilmek için geçmişte başvurdukları doğaüstü anlatılara gittikçe daha az ihtiyaç duymalarını ve rasyonel ve sorgulayıcı bir düşünce yapısının insanlar arasında yaygınlaşmasını sağlamıştır. Böylece dinlerin evrene dair bazı iddialarının, dogmatik ve geleneksel açıklama ve kurallarının eleştirilebilir olduğu fark edilmiştir. Bu şekilde bilimle uzun süre hemhal olma sonucunda kazanılan rasyonel ve sorgulayıcı zihin yapısı ile dinler sorgulanabilir olmuştur. Bununla birlikte, dinlerin sorgusuz sualsiz ve kayıtsız şartsız inanılması gerektiği iddia edilen iddialarının sorgulanması ile Tanrı inancının sorgulanması aynı şey değildir. Bir insan dinleri sorgulayıp hala Tanrı'ya inanabilmektedir. Dini aidiyet ve Tanrı inancı birbirlerinden farklı durumlardır. Tanrı inancını olumsuz yönde başlıca etkileyen faktörlerden biri, bilimsel çalışmalardan ziyade, dinî otoritelerin ve dindar olduğunu iddia eden insanların yanlış temsil ve dini suistimleridir. Dindar kimliğe sahip insanların kimlikleri ile ters düşen eylemlerine şahit olmak yahut maruz kalmak inanan insanların inançlarını son derece olumsuz etkilemektedir. Son olarak, doğa bilimleri hem inanan hem inanmayan bilim insanları için kendi inançlarını desteklemede kullanılabilir ve çift yönlü bir meşrulaştırma sağlayabilmektedir.

⁶⁰ Longest – Uecker “It All Depends on What You Want to Believe”, 10.

⁶¹ Koştaş, *Üniversite Öğrencilerinde Dine Bakış*, 92.

Kaynakça | References

- Aydın, Ali Rıza. *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Aydın, Ali Rıza. "Ateist Düşünceye Etki Eden Psiko-Sosyal Faktörler". *EKEV Akademi Dergisi* 7/14 (2003), 27-42.
- Bayyığıt, Mehmet. *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç Tutum ve Davranışları Üzerine bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde bir Anket Uygulaması*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Bello, Francis. "The Young Scientists". *Fortune* 49 (1954), 142-182.
- Berry, Sam. "Darwin Tanrı'yı Öldürdü mü?". *21. Yüzyıl için Tanrı*. ed. Russell Stannard. çev. Şaban Ali Düzgün. 55-58. Ankara: Fol Kitap, 2022.
- Brooke, John Hedley. *Science and Religion Some Historical Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Bruce, Steve. *God is Dead - Secularization in the West*. New Jersey: Blackwell Publishing, 2002.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2020.
- Collins, Francis S. *The Language of God: A Scientist Presents Evidence for Belief*. New York: Free Press, 2006.
- Davies, Paul. *God and the New Physics*. London: Penguin Books, 1983.
- Ecklund, Elaine Howard - Park, Jerry Z. "Conflict Between Religion and Science Among Academic Scientists?". *Journal for the Scientific Study of Religion* 48/2 (2009), 276-292.
- Ecklund Howard vd. "Scientists Negotiate Boundaries between Religion and Science". *Journal for the Scientific Study of Religion* 50 (2011), 552-569.
- Ecklund, Elaine Howard vd. "Religion among Scientists in International Context: A New Study of Scientists in Eight Regions". *Socius* 2 (2016), 1-9.
- Erdoğan Korkmaz, Nuran. "İnanç ve İnançsızlığın Psikolojisi: 1". *Kelam Araştırmaları* 12/1 (2014), 275-294.
- Ertit, Volkan. *Sekülerleşme Teorisi*. Ankara: Liberte, 2019.
- Evans, John H. - Evans, Michael S. "Religion and Science: Beyond the Epistemological Conflict Narrative", *The Annual Review of Sociology* 34 (2008), 87-105.
- Flick, Uwe vd. "What is Qualitative Research? An Introduction to the Field". çev. Bryan Jenner, A *Companion to Qualitative Research*. ed. Uwe Flick vd. London: Sage Publications Ltd., 2004.
- Gerring, John. *Case Study Research: Principles and Practices*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- Guest, Greg vd. "How Many Interviews Are Enough? An Experiment with Data Saturation and Variability". *Field Methods* 18/1 (2006), 59-82.
- Günay, Ünver. *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı, 1999.
- Habermas, Jürgen. "A "Post-Secular" Society-What does that Mean?". Erişim 08 Ağustos 2022. <https://www.resetdoc.org/story/a-post-secular-society-what-does-that-mean/>.
- Keysar, Ariela. "Religious/Nonreligious Demography and Religion versus Science: A Global Perspective". *The Oxford Handbook of Secularism*. ed. P. Zuckerman and J.R. Shook. 40-52. Oxford, UK: Oxford University Press, 2017.
- Khalil, Mohammad Hassan - Bilici, Mucahit. "Conversion Out of Islam: A Study of Conversion Narratives of Former Muslims". *The Muslim World* 97 (2007), 111-124.
- Kuzel, Anton J. "Sampling in Qualitative Inquiry". *Doing Qualitative Research*. ed. B. Crabtree-W. Miller. 31-44. Newbury Park: SAGE Publications, 1992.
- Larson, Edward J -Witham, Larry. "Leading Scientists Still Reject God". *Nature* 394 (1998), 313-314.
- Leuba, James. "Religious Beliefs of American Scientists". *Harper's* 169 (1934), 292-300.

- Longest, Kyle C. -Christian Smith, "Conflicting or Compatible: Beliefs About Religion and Science Among Emerging Adults in the United States", *Sociological Forum* 26/4 (2011), 846-869.
- Longest, Kyle C.-Uecker, Jeremy E. "It All Depends on What You Want to Believe: How Young Adults Navigate Religion and Science". *Review of Religious Research* 63 (2021), 1-21.
- Lois, Lee – Bullivant, Stephen. "Where Do Atheists Come From?". *New Scientist* 205 (2010), 26-27.
- Merriam, Sharan B. – Tisdell, Elizabeth J. *Qualitative Research: A Guide to Design and Implementation*. San Francisco: Jossey-Bass, 2016.
- Miles, Matthew B. -Huberman, A. Michael. *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1994.
- Morse, Janice. "Designing Funded Qualitative Research". *Handbook for Qualitative Research*. ed. N. Denzin - Y. Lincoln. 220-235. Thousand Oaks: SAGE Publications, 1994.
- Pew Research Center. "Section 4: Scientists, Politics and Religion". Erişim 01 Ağustos 2022. <https://www.pewresearch.org/politics/2009/07/09/section-4-scientists-politics-and-religion/>
- Religious Tolerance, "How and Why People Do Become Atheist – Thirteen Personal Stories". Erişim 01 Ağustos 2012. <http://www.religioustolerance.org/atheist11a.htm>
- Roe, Anne. *The Making of a Scientist*. New York: Dodd, Mead, 1953.
- Rogińska, Maria. "Trajectories of (Non)Belief in the Scientific Community: The Case of Polish and Ukrainian Natural Scientists". *Review of Religious Research* 61 (2019), 389-409.
- Sevinç, Kenan vd." Dindar ve Spiritüel Olmama (DİSOL) Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 59-86.
- Sevinç, Kenan -Mehmedoğlu, Ali Ulvi. "İnançsızlığa Yönelmede Çevresel ve Entelektüel Faktörlerin Etkisi". *İnsan ve Toplum* 6/2 (2016), 87-116.
- Sevinç, Kenan vd. "Exploring Perceptions of Religion and Science among Turkish Academics". *Studia Humana* 10 (2021), 18-35.
- Shaha, Alom, *The Young Atheist's Handbook: Lessons for Living a Good Life Without God*. New York: Perseus Books Group, Kindle Edition, 2012.
- Stark, Rodney. "On the Incompatibility of Religion and Science: A Survey of American Graduate Students". *Journal for the Scientific Study of Religion* 3/1 (1963), 3-20.
- Stark, Rodney –Finke, Roger. *Acts of Faith: Explaining the Human Side of Religion*. California: University of California Press, 2000.
- Steinberg, Stephen. *The Academic Melting Pot: Catholics and Jews in American Higher Education*. New Brunswick: Transaction Books, 1977.
- Thalheimer, Fred. "Continuity and Change in Religiosity: A Study of Academicians". *Pacific Sociological Review* 8 (1965), 101-108.
- Thalheimer, Fred. "Religiosity and Secularization in the Academic Professions". *Sociology of Education* 46/2 (1973), 183-202.
- Thrower, James. *Western Atheism A Short History*. New York: Prometheus Books, 2000.
- White, Andrew Dickson. *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom: Volume I*. New York: Cambridge University Press, 2009.
- Wuthnow, Robert. "Science and the Sacred". *The Sacred in a Secular Age*. ed. Phillip E. Hammond. 187-203. California: University of California Press, 1985.
- Yapıcı, Asım. "Müslümanlıktan Hıristiyanlığa Geçişin Sebepleri Üzerine Sosyo-Psikolojik bir İnceleme". *Arayış Değişim ve Din*. ed. Hasan Kayıklık. 189-238. Adana: Karahan Kitabevi, 2017.
- Yin, Robert K. *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2003.
- Zuckerman, Phil. "Atheism Contemporary Numbers and Patterns". *The Cambridge Companion to Atheism*. ed. Michael Martin. 47-66. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Zuckerman, Phil. *Faith No More – Why Some People Reject Religion*. Oxford: Oxford University Press, 2012.